

CATHARINA VAN REES *Lieve Elize*

Toelichting Lotte Jensen

52

WAT TE DOEN wanneer je boek slecht gerecenseerd wordt? Een boek waaraan je hard gewerkt hebt en dat in jouw ogen een eerlijke bespreking verdient? De schrijfster, componiste en radicaal-feministe Catharina van Rees (1831–1915) was buitengewoon ontstemd over de negatieve ontvangst van haar *Muzikale novellen* (1876). Ze besloot het heft in eigen hand te nemen en vroeg haar vriendin Elise van Calcar (1822–1904) om haar nieuwste roman, *De Familie Mixpicle* (1877), te recenseren. Zij zou er ongetwijfeld meer waardering voor kunnen opbrengen dan de gemiddelde mannelijke criticus: 'Ik wil nu wel eens door een vrouw gerecenseerd worden. Die mannen praten honderd uit over onze opvoeding en slaan gewoonlijk de plank geheel mis.' Van Calcar handelde snel: nog geen drie maanden later verscheen er een lovende kritiek in *De Tijdspiegel*. Van Rees was er buitengewoon mee in haar nopjes, zo blijkt uit haar onderstaande bedankbrief.

In de brief levert Van Rees felle kritiek op de maatschappelijke ongelijkheid tussen mannen en vrouwen. De frustraties waren het gevolg van de grenzen waar ze in haar eigen leven tegenop was gelopen. Als

Catharina van Rees

Elise van Calcar

53

jong meisje droomde ze er al van om een beroemd componiste te worden, maar het was voor een vrouw zo goed als onmogelijk om door te dringen in het mannenbolwerk van de muziek. Mede daarom gooide ze haar ambities over een andere boeg en ging ze schrijven. Een enorme stroom van romans, brochures en tijdschriftartikelen volgde, waarin ze vaak emancipatorische thema's aansneed. Maar ook als schrijfster zat het haar niet mee. Gaandeweg raakte ze steeds verbitterder over de negatieve besprekingen van haar werk, waarbij het in haar ogen vooral 'de heeren der schepping' waren die haar tegenwerkten. De zwaarste kritiek zou ze in 1888 te verduren krijgen van Lodewijk van Deyssel, die in *De Gids* haar historische roman *Een koningin zonder kroon* genadeloos neersabelde. Hij zou maar wat graag met deze 'jonkvrouw, nobele dichteresse-figuur, Amazone, Sappho, Thetis, Jeanne d'Arc' in een geestelijk huwelijk treden, schreef hij vol ironie. Zo veel dramatiek en 'idealistisch streven' in een boek, hoe was het mogelijk!

Behalve over maatschappelijke ongelijkheid schrijft Van Rees in de brief over de experimenten met haar 'toverambule'. Van Calcar was het logische aanspreekpunt, want halverwege de jaren zeventig groeide zij uit tot het middelpunt van de spiritistische beweging in Nederland. Tussen 1877 en haar dood in 1904 publiceerde Van Calcar maar liefst negenentwintig jaargangen van het tijdschrift *Op de Grenzen van Twee Werelden*, waarin ze onder meer verslag deed van spiritistische diensten. De beide schrijfsters vonden elkaar dus niet alleen op literair maar ook op geestelijk vlak.

Die ene positieve recensie moet een stevig fundament onder de vriendschap van beide vrouwen gelegd hebben. In 1901 – beiden zijn dan inmiddels hoogbejaard – schrijft Van Rees namelijk dat ze nog altijd een ‘groot zwak’ heeft voor Van Calcar. Wel is ze er zeker van dat haar vriendin haar soms verkeerd beoordeeld heeft en vindt ze het ‘doodjammer’ dat ze geen ‘persoonlijk verkeer’ meer hebben. Waar doelt Van Rees op? Was de relatie bekoeld nadat Van Rees kritiek had geleverd op Van Calcars roman *Eigen meester blijven?* Deze roman werd in 1878 gelanceerd als eerste deel in de reeks Bibliotheek van Nederlandsche Schrijfsters, die onder redactie van Van Rees stond. Ze vond het boek echter inhoudelijk een mislukking en had Van Calcar gevraagd het manuscript in te korten. Van Rees ergerde zich vervolgens mateloos aan de trage werkwijze van haar collega-schrijfster, zo blijkt uit de correspondentie met uitgeverij Bohn.

Mogelijk botste het ook tussen de twee vrouwen omdat ze er totaal verschillende levenswijzen op na hielden. In de jaren zestig baarde Van Rees al opzien door met haar levensgezellin van dat moment, de avonturierster Jeanne Merkus, wijdbeens paard te rijden en samen dikke sigaren te roken. Volgens haar latere biografe H. P. Hogeweg-de Haart vormde Van Rees, die ‘iets manlijks in haar optreden had’, ook op oude leeftijd nog een bezienswaardigheid door een stevige sigaar te roken op het achterbalkon van de Velpertram. De onconventionele Van Rees had er echter alle vertrouwen in dat alles weer goed zou komen tussen haar en Van Calcar. Op het moment dat ze beiden tot het geestenrijk zouden behoren, zou haar gewaardeerde vriendin wel moeten inzien dat haar oordeel niet altijd juist was geweest. ‘Geestverwanten als wij, moeten elkaar wedervinden,’ aldus Van Rees.

APELDOORN, 1 SEPT. 1877.

Lieve Elize

Zooeven las ik uw gunstige beoordeling van de familie je weet wel in de Tijdspiegel en ik kon mij niet onthouden er mijn blijdschap over te buigen. Dat eene zoo verdienstelijke, hooggeschatte schrijfster als gij mijn werk dus loofde, is meer dan ik durfde te hopen of verwachten. Ik moest het gedrukt zien om het te kunnen gelooven en gij weet niet hoeveel goed gij mij gedaan hebt. Hebt ge 't geraden dat ik, zonder den minsten steun, en tal van hinderpalen het hoofd houd om mijn eigen weg te kunnen gaan?

Hoe kon ge 't anders weten, ik heb er mij aan niemand over beklagd, eigenlijk was ik er te kritisch voor om het, nu 't mijzelve betrof, te bekennen, dat eene vrouw op ieder wetenschappelijk gebied tienmaal moeilijker slaagt dan een man. 't Is een Godgruwelijk onrecht, maar van de 1000 heeren der schepping zijn er 999, die de vrouw geen wetenschappelijke gaven willen toe kennen en misgunnen. Nu, gy hebt waarschijnlijk ook door dien zuren appel gebeten en kunt er dus over oordelen. Mij doet het vooral zooveel genoeg dat de ‘je weet wel’s’ sympathie verwekken bij de vrouwen, want voor haar schrijf ik toch voornamelijk.

Reeds dikwijls wilde ik u per briefkunst vragen, ‘hoe gaat 't u?’ Gij neemt dan laatsten tijd zulk een hardnekkig stilzwijgen in acht dat ik mij in allerlei akelige gissingen over den staat van uwen gezondheid verdiep. 't Kan zijn dat ik volgende maand met mijn vriendin voor een paar dagen naar Den Haag ga. In dit geval hoop ik u te ontmoeten en u met een theatrale omhelzing nogmaals te bedanken voor uw fraaie critiek.

Met mijn toverambule wordt het steeds curieuser. Zij voorspelt op het uur af alle verschijnselen die bij haar plaats zullen hebben. Mondeling wil ik u dat, des verkiezende haarklein vertellen, per brief heb ik er geen geduld voor. 't Vervelendste is dat in zulke toverambules de individu als 't ware ophoudt. Zij spreekt en denkt in 't gewone leven niet anders meer als ik.

Voor oningewijden is dit uiterst bevreemdend en stuitend en daarom ontmoet ik haar niet gaarne in gezelschap. Dat is de schaduwzijde van het magnetisme en vooral van jonge lieden wel waard van in overweging te worden genomen, denkt ge ook niet? Welk een misbruik kan hiervan toch worden gemaakt!

Schrijf mij spoedig hoe het u gaat.

De schikgodinnen hebben nu toch onze levensdraden zoodanig in elkander geweven, dat ik belang in u ben gaan stellen en mij bezorgd om u maak.

Vriendelijk gegroet door uw

Toegenegene C. F. van Rees.